

**AZERBAIJANİ DİLİNİN ŞİİRSEL YANSIMASI S.RÜSTEM, İ.SEFERLİ,
M.RAHİM VE H.ARİF'İN KALEMİNDE
REFLECTION OF THE AZERBAIJANI LANGUAGE
IN THE CREATION OF S.RUSTAM, I.SAFARLI, M.RAHIM AND H.ARIF**

Türkan Mecidova

Ph.D. doktorant, AMİA, N.Gencevi adına Milli Azərbaycan Edebiyatı Müzesi; Azərbaycan, Bakü

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı, Sovyetler Birliği'ne dahil olan cumhuriyetlerde ulusal bilincin ve ulusal öz farkındalığın ortaya çıkmasına yol açtı. İktidar güçleri bu tür ilerici fikirlerin ortaya çıkmasına karşı mücadele etmiş, bu insanları sürekli korku ve baskı altında tutmuştur. Böylece edebiyat ve bilim yasağını silah olarak kullanıyorlardı. Edebiyatımızda Mirza Alekber Sabir ile başlayan yenilik, 20. yüzyılda daha büyük bir hızla yayılıyor. Bu konudaki temel amaç, milli şiirin içsel yeteneklerinden dolayı Doğu sanat düşüncesini modernleştirmek ve bu yolda yeni gelişme yöntemleri bulmaktır. Bahsettiğimiz dönemin şair ve yazarları yeni edebiyat arayışları yapmış, sosyo-tarihsel zeminde çalışmış ve edebi yaratıcılıklarını daha da geliştirmeyi başarmışlardır. 20. yüzyılın ikinci yarısında sanatta zirveye ulaşan Süleyman Rüstem, İslam Seferli, Memmed Rahim ve Hüseyin Arif gibi şairlerin isimlerini anabiliriz. Hem ana dilinin yılmaz savunucusu hem de Kuzey-Güney ayrımı yapmadan ülkesini seven Süleyman Rüstem, anavatana, millete, dile duyduğu saygıyı eserlerinde defalarca dile getirmiştir. Bu dönemde İslam Seferli yeni içerikli şiirler üreterek çağın ritmine ayak uydurmayı başardı. Çoğunlukla savaş sonrası dönemde yazdı ve yarattı. İslam Seferli de şiirin asıl görevinin millete, ülkeye ve vatandaşa hizmet olduğunu görmüştür. Şairin şiirleri özellikle tatlılığı, içtenliği ve doğallığıyla diğer mektup arkadaşlarının şiirlerinden ayrılır. Onun şiirlerinde her şey mevcuttur: aşk, vatan sevgisi, doğa tasvirleri, ahlaki değerlerin tasvirleri vs. İslam Seferli'nin şiirinde anne sevgisi ve bu sevgiyle çocuğunun ruhuna aktarılan ana dilin sempatisi ve sadeliği de yansıtılmıştır. Her Azerbaycan şairinin kendi ana dilinde yazdığı mükemmel örnekler, kendi ana diline ithaf ettiği şiirler kadar değerlidir.

Anahtar Kelimeler: 20. yüzyıl, Ana dili, Azerbaycan şiiri, Şiir dili, Anadilli şiir

ABSTRACT

War is one of the most unfortunate inventions that have befallen mankind. These just and unjust fights between countries and nations have inflicted irreparable wounds on humanity itself. Of the many wars that human history has seen, the Second World War was the greatest. Since Azerbaijan was included in the USSR in the 30s of the 20th century, its participation in the Second World War was inevitable. Although the war lasted for 8-9 years, it took many years to eliminate the damage it caused to the peoples of the world. The Second World War caused a lot of damage to the political and economic life of countries, and also had a negative impact on the field of culture, art and literature. Literature is a mirror of reality. True literature is literature that describes the real historical world as it is. This is also the case with Azerbaijani literature. In the second half of the 20th century, during the war years, the main descriptive object of Azerbaijani poets and writers was related to war and victory. Many of our poets not only wrote poems to inspire our soldiers, many of them were also brave soldiers

who fought on the borders. A large part of the works of Azerbaijani poets and writers, such as Suleyman Rustam, Samad Vurgun, Ahmet Jamil, Mehdi Huseyn, Muhammad Said Ordubadi, Suleyman Rahimov, is rich in examples of war motifs. The way of thinking of young poets engaged in artistic creativity in the 40s and 50s of the 20th century was different from the previous generations. The development in this period is manifested not only in poetry, but also in the field of prose, journalism and translation. All this plays a key role for the development of later periods. It is very interesting and important to study this period of our literature in every way.

Keywords: 20th century, Native language, Azerbaijani poetry, Poetic language, Native language poetry

GİRİŞ

20. yüzyılın ikinci yarısına, yalnızca edebiyat alanında değil, toplumsal yaşamın her alanında insanlığın kaderinde silinmez izler bırakan İkinci Dünya Savaşı damgasını vurdu. Hayatın her alanına nüfuzeden savaş, edebi ve sanatsal bir tema olarak edebiyatın merkezinde yerini almıştır. Bu dönemde edebiyatta asıl övgü nesnesi ne dil ne de diğer milli değerler değil, zafer mücadelesi ön plana çıkarılmıştır. Hemen hemen bütün Azerbaycan şairlerinin eserlerinde savaş teması ayrı bir sahne olarak karşımıza çıkmaktadır. “Ancak savaşın sonuna gelindiğinde ve savaş sonrası dönemde savaş teması devam etse de eserlerin konusu ve sorunlu yönü değişti; yazarlar ve şairler giderek siyasi-yayıncı tutumdan uzaklaşıyor ve bireysel, öznel duygu ve duyguların tanımlanmasını tercih ediyor”. (Ahmedov, 2010, s.202)

Bu savaş, birliğe dahil olan cumhuriyetlerde ulusal bilincin ve ulusal özdönüş düşüncelerinin ortaya çıkmasının koşullarını yarattı. İktidar güçleri bu fikirlerin yayılmasına izin vermiyor ve diğer halklarla birlikte Azerbaycan halkını da sürekli korku ve baskı altında tutmak için onların edebiyat ve bilim alanındaki başarılarını yasakladılar.

Bu dönemde oluşmaya başlayan edebî güçler, ne kadar yasak konulsa da ulusal zeminde dallanmaya başladı. Bahtiyar Vahabzade, Nebi Hazri, Ali Kerim, İslam Seferli, Gabil ve diğerleri düşünce tarzları ve üsluplarıyla önceki nesillerden farklıydı. Edebiyatımızda bu aşamanın ana teması savaş teması ise diğer tema ise Güney’di. Süleyman Rüstem, Samet Vurgun, Osman Sarıvelli, Resul Rza gibi şairlerin eserlerinde bu konuyla ilgili pek çok örnek bulmak mümkündür. “Güney kökenli şairlerin - Balaszeroğlu, Ali Tude, Hökume Billuri, Medine Gülgün, Söhrap Tahir - yaratıcılıkları sayesinde Azerbaycan şiirinin manzarası önemli değişikliklere uğradı. Kuzeyli Azerbaycanlı şairlerin eserlerinde Araz halkının gerçek sesi dile getirilmişse, Güneyli şairlerin eserlerinde bu motif sonuna kadar korunmuş, aynı zamanda şiirsel ifade olanaklarının genişletilmesinin koşullarını yaratmıştır. Güney Azerbaycan’ın bağımsızlık ve özgürlük atmosferi şiirsel ifade olanaklarının genişlemesi için koşullar yarattı”. (Ahmedov 2010, s.209)

Bildiğimiz gibi edebiyatımızda Mirza Alekber Sabir ile başlayan yenilik, 20. yüzyılda daha büyük bir hızla yayılmaya devam ediyor. Bu akımların temel amacı, milli şiirin içsel yeteneklerinden dolayı Doğu sanat düşüncesini modernleştirmek ve bu başarıya ulaşmanın yeni yollarını bulmaktır. Büyük şairimizin başlattığı bu yolda daha sonra Muhammet Hadi, Hüseyin Cavid gibi sanatkarlar aydınlanmış ve gelecek nesiller için yeni bir dünyanın yaratılmasına katkıda bulunmuşlardır. Bahsettiğimiz yüzyılın ilerleyen aşamalarında atalarının bu değerli mirasına sahip çıkabilen edebiyatçılar yetişiyor.

Ana dili dünya halklarının edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Şiirde veya düzyazıda ana dili tanıtmak, yansıtmak çok doğaldır. Ayrıca şair ve yazarların ana dil meselesine yönelik

tutumlarının araştırılması her edebiyat araştırmacısı için ayrı bir önem taşımaktadır. Özellikle Şiirde ana dil konusu oldukça ilginç ve renkli bir araştırma konusudur. Azerbaycan'ın bağımsız bir devlet olduğu bugün bile ana dilin unutulmaması, ana dille ilgili her türlü çalışmanın ilgi odağı olması gerekmektedir. Bu alandaki fikirlerimi gerekçelendirmek için başvurduğumuz ana kaynak Şairlerin eserleridir. Azerbaycan edebiyatı alanında Samed Vurgun, ana dil ve daha birçok manevi değer hakkında kendisinden bilgi alabileceğimiz Şairlerden biridir. Eserlerinin geçen yüzyılda olduğu gibi bugün de araştırmacıların ilgi odağı olması tesadüf değerdir. Araştırmacılar Samed Vurgun'un yaratıcılığını farklı bir açıdan incelemişler ve bunun sonucunda Őairle ilgili değerli bilimsel eserler ortaya çıkmıştır. Ancak Őunu da belirtmeliyiz ki, her ne kadar ayrı ayrı çalışmalarda kısmen değerinlese de Samad Vurgun'un Şiirinde anadil konusu ayrı ayrı ele alınmamıştır. Şairin hem manzum hem de gazetecilik eserleri makalemiz açısından pek çok edebi deliller açısından zengindir.

Samed Vurgun'nun ismi her zaman Vatanımızla aynı sırada seslenmiştir. Şairin başka hiç bir Şiiri olmasa idi bile, yalnızca "Azerbaycan" Şiiri ile onun yaratıcılık gayesini aydın görmek mümkün olurdu:

Gözəl Vətən! Mənan dərin,
Beşiyisən gözəllərin
Aşıq deyər sərin-sərin,
Sən günəşin qucağısan
Şeir, sənət ocağısan.
Ölməz şeir, ölməz əsər
Nizamilər, Füzulilər!
Əlin qələm, sinən dəftər,
De gəlsin, hər nəyin vardır,
Deyilən söz yadigardır. (Vurgun 2005, s.178)

*Güzel Vatan! Anlamın derin,
Güzellerin beşiyisin,
Aşık diyor, serin-serin,
Sen güneşin kucağısın,
Şiir, sanat ocağısın.
Ölmez şiir, ölmez eser
Nizamiler, Fuzûliler!
Elim kalem, göğsüm defter,
Söyle, neyin varsa,
Söylenen söz hatıradır.*

Dilde millilik arayışı, halkın diline duyulan özen Samed Vurgun için temel koşuldu. Bunun için çalışmanız gerekiyor, ulusal dili öğrenmeniz gerekiyor, aynı zamanda ulusal folklorun

dilini de öğrenmeniz gerekiyor. Samed Vurgun sık sık Aşık Alesker, Mirza Alekber Sabir ve Celil Memmedguluzade gibi şairlere yöneldi. Bunlara yönelerek, sadece Aşık Alesker'e geri dönerek şiirimizde bugünün saflığını, temiz ve samimi lirikasını, geniş halk kitlelerinin zevklerini yansıtmalıyız. Sabir mansup olduğu halkın tüm özelliklerini, onun dilini, taleplerini güzel biliyordu ve o talepler doğrultusunda yazıp-yaratıyordu. O yüzden büyük kitle şairi olmak isteyen yazarlarımız yalnız ilm insanları için değil, sade emekçi halk için yazmalı, Sabir'den öğrenmelidirler". (Vurgun 2005, s. 194.)

SÜLEYMAN RÜSTEM YARADICILIĞININ ANADİLLİ ŞİİRDE ÖNEMİ

Bu şair ve yazarlar aynı zamanda yeni edebiyat arayışlarının temelinde yeni sosyal-tarihsel yönler üzerinde çalışmışlar ve edebiyat mirasının daha da gelişmesini sağlamışlardır. Sanatın söz konusu zirvesine ulaşması 20. yüzyılın ikinci yarısına denk gelir ve **Süleyman Rüstem** bu dönemin önde gelen isimlerinden biridir. "Bu aşamanın şiirine o başladı ve ondan sonraki şairler de bu aşamanın şiirsel arayışlarını kendilerine göre ve aynı düzeyde sürdürdüler... Süleyman Rüstem ile aynı seviyede Samed Vurgun, Resul Rza, Mikayil Müşfik, Memmed Rahim, Mikayil Refili de yüzyılın yeni, milli şiir aşamasını başlatan şairlerdir ve her birinin bu şiirsel süreçte son derece büyük rolleri vardır". (Rüstem 2005, s. 5)

Süleyman Rüstem'in ilk şiir kitabı "Dün-bugün"dür (1926). Almas Yıldırım ile ortak yazılmıştır. İkinci kitabı ise 1927'de yayınlanan "Elemnden Neşeye"dir. Kitabın başlığını yansıtan "Elemnden Neşeye" şairin tüm yaratıcılığı için yeni bir başlangıçtı. Bu düşünce şairin daha sonraki yaratıcı konumunu ortaya çıkarmış ve şair bir daha bu konumdan ayrılmamıştır.

Şair, kariyeri boyunca kişisel üzüntüsünü değil, tüm dünyayı, insanın sevinçlerini ve üzüntülerini yansıtmaya çalışmıştır. Şiirlerinde defalarca vurguladığı gibi, bu zorlu yolda ona ilham veren, ona destek olan milleti ve halkı olmuştur.

Doğru bir yolda səfərbər kimiyəm, yol gedirəm,

Millətimdir, vətənimdir mənim ilham, dayağım. (Rüstem 2005, s.29)

Doğru bir yolda seferber gibiyim, gidiyorum,

Milletimdir, vatanımdır benim ilhamım, desteğim.

Süleyman Rüstem'in şiir mirasında anadilimizi özellikle öven bir şiirinin bulunmadığını baştan belirtmek gerekir. Ancak şairin dilimize olan saygısı, ister Güney konusu olsun, ister diğer şiirler olsun, satır aralarında açıkça görülmektedir.

Dahi şairimiz Muhammed Fuzûlî'ye ithaf edilen "Elin yandı, dilin yandı" şiiri özellikle dikkat çekicidir. Dolayısıyla yabancı bir ülkede kendi ana dilinde yazan ve yaratan bir şaire kayıtsız kalmamak, Süleyman Rüstem'in memleketine ve değerlerine kayıtsız kalmadığının kanıtıdır. Şair haklı olarak tarihin her döneminde vatan ve millet hakkında yazanların gönüllerde heykel diktiğini söylüyor. Fuzûlî kendi kederine ağlamadı, vatan için yandı, ateşli mısraları o kadar yürekten ve samimiydi ki önünde silahlar bile sustu.

Qələm aldın ələ, heyhat şikayətdən əlin yandı.

Vətənçün qoşduğun mahnıyla od tutdu, dilin yandı,

Səadət istədin xalqa, onun uğrunda əlləşdin,

Özünsə qəmli mahnınla bəla taxtında əyləşdin. (Rüstem 2005, s. 31)

*Kalem aldın ele, heyhat, şikayetten elin yandı.
Vatan için dizdiğin şarkıyla alev aldı, dilin yandı,
Halka mutluluk istedin, bunun için savaştın,
Kendinse hüznü şarkınla bela tahtında oturdun.*

Milli edebiyatımız için doğal olan, onu bizim yapan değerlerimizden biri ana dilimiz ise, diğeri ise halkımızın ruhuna daha yakın olan heceli şiir şeklidir. Edebiyat uzmanları, Süleyman Rüstem'in hem aruz ağırlığında, hem de 20. yüzyılın yeniliklerinden biri olan serbest şiirde defalarca kendini denediğini ve her ikisinde de değerli örnekler yarattığını biliyor. Ancak halkın kendine ait şiir şeklinden vaz geçmemiş, nasıl derler, kanına işlemiş milli ruh onun üsluba kayıtsız kalmasına da izin vermemiştir. Şair, hece ağırlığını şiirinin yardımcısı ve dayanağı olarak görür ve onu "ilk aşkının ilk dilmancı" olarak adlandırır.

Əbədidir səninlə kəsdiyim bu duz-çörək,
Kim deyir köhnəlmisən, daha deyilsən gərək?!
Keçməz bu iftiralar?!
Şeirimizdə azmıdır adınla ixtiralar?!
Könlümün istəyilə səslənirsən, dinirsən,
Gah ipəyə dönürsən, gah dəmirə dönürsən. (Rüstem 2005, s. 32)

*Ebedidir seninle kestiğim bu ekmek ve tuz.
Kim diyor eskimişsin, kimseye gerek değilsin artık?
Geçmez bu iftiralar?!
Şiirimizde az mıdır isminle keşf edilenler?!
Gönlümün isteyi ile seslenersin, dinersin,
Bazen ipeğe dönersin, bazen demire dönersin.*

Diğer ağırlıklara da yabancı olmayan şair, yine de hece ağırlığını yüreğine en yakın bulmuş ve çoğu eserinde buna başvurmuştur. Molla Veli Vidadi, Molla Panah Vagif, Aşık Alasker gibi milletin değerli şairleri de şiirlerini kendi ana dillerinde heceli şiirde yazmışlardır, dolayısıyla Süleyman Rüstem'in de heceli şiiri sevmesi şaşırtıcı veya tesadüfi değildir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Süleyman Rüstem'in eserlerinde Güney mevzu müstesna bir yere sahiptir. Bu tarz şiirlerde hem Araz'ın o yakasında, hem de bu tyakasındaki şairleri endişelendiren temel konulardan biri, insanların kendi ana dillerini konuşmalarının yasaklanmasıydı. Pek çok güneyli şairimizin mirasında, sırf bu konuda anadile ve dil sorununa gönül vermiş şairler vardır. Süleyman Rüstem'in "Vatandaş" şiiri genel olarak Güney özlemine dikkat çekilmesi açısından da ilgi çekicidir. Şair de bu ülkenin vatandaşıdır ve yüksek insanlar gibi dünyaya faydalı şeyler yapma, gelecek nesiller için "beş ila on ağaç dikme" arzusu içindedir. Şairin kalbi vatan için atar, sabah gözlerini açar ve Hazar Denizi'nin

üzerinde yükselen toprağı gördüğü için mutlu olur. Ama onun da bir akrabası var, gözleri uzaklara dalıyor, Araz'ın öbür yakasında yaşayan, dili, yüreğı, hayatı aynı olan hemşerilerini düşünüyor:

Sarsılmayıb ürəyimin dözümü,
Vətən oğlu bilmərəm özümü,
Araz boyu bu yol çəkən gözümü,
Anam dilli o sahilə dikməsəm. (Rüstəm 2005, s. 61)

*Sarsılmadı yüreğimin dayanıklılığı
Kendimi vatan evladı saymam, eğer
Araz boyunca dalmış bu gözlerimi,
Ana dilli o sahile dikmezsem.*

Süleyman Rüstəm'in Güney'e, vatandaşlarına hitaben Tebriz'e ithaf ettiği onlarca şiir yazdığını belirtmekte fayda var. "Olsaydı", "Dineceğim ben", "Tebriz derdi", "Tebrizim", "Göğsümde taşıyorum", "Seni göremezsem", "Süleyman'ı göster" gibi şiirler bunlardan sadece birkaçı.

Süleyman Rüstəm'in şiarı tek millet, tek vatandı. Ülkenin haksız bir şekilde ikiye bölünmesine, insanların sebepsiz yere mahrum bırakılmasına tahammül edemiyordu. O diyordu:

Bəşərin qəsdinə qol çəkənlərin,
Özgənin varına göz dikənlərin,
Qara niyyətlərlə qan tökənlərin
Başına ömürlük küllər olaydı. (Rüstəm 2005, s. 171)

*İnsanlığın kastına imza atanların,
Başkasının malına göz dikenlərin,
Karanlık niyetlərlə kan dökenlərin
Başına ömür boyu küllər olsaydı.*

Tebriz hasreti ve Tebriz acısı yüreğini o kadar yakıyordu ki şair, kara toprağın altında bile "dilleneceğini" söylüyordu. İnsanları kendi geleneklerinden, dillerine, tarihlerine yabancılaştırmak büyük bir acıdır. Şair oradaki kardeşlerine ne kadar seslenmiş olsa da aslında belanın nereden ve nasıl geldiğini çok iyi biliyordu.

Öz səsini yad səsine qatma, gəl,
Nadanların laylasıyla yatma, gəl,

Addımını min il geri atma gəl
Ey milləti qol-budaqlı qardaşım. (Rüstəm 2005, s.188)

Kendi sesini yanacı sesine karışdırma, gel
Cahillerin ninnisine uyuma, gel
Adımını bin yıl geri atma, gel
Ey milleti kollu-budaklı kardeşim.

Şair yaşadığı sürece yeminine sadık kalacağından emindir ve buna inanmaktadır. Vatanın en zor günlerinde ona destek olacaktır. Böylə de oluyor. Süleyman Rüstəm, altmış yıllık kariyeri boyunca vatanını yüceltmək və sorunlarını dile getirməkdən asla yorulmaz.

O tayda gül əkənlər bağından tikan dərdi,
Oğullar qurban verib min dərdə sinə gərdi.
Mən dilli, mən arzulu qardaşlarımın dərdi –
Əsrə bərabər etdi həsrətli hər ilimi. (Rüstəm 2005, s. 192)

*O sahilde gül ekenler diken kopardı,
Oğulları feda edip bin bir derde dayandı.
Benim dilim ile, benim arzum ile aynı olan kardeşlerimin kederi
Asra eş eyledi hasretli yıllarımı.*

“Dilime dokunma” şiiri Süleyman Rüstəm’in bu konuda yazdığı dəğərli örnəklerden biridir. Döktükleri kanın yeterli olduğunu, daha fazla zarar verməmələri gerektiğini söyleyerek ülkeyi bölen cellatlara sesleniyor:

Mən sənin dilinə dəymirəm, cəllad,
Gəl sən də bu ana dilimə dəymə!
Sənin də bağın var, gülün var, çəkin,
Bağımda əkdiyim gülümə dəymə. (8 Rüstəm 2005, s. 8)

*Ben senin diline dokunkuyorum, cellat,
Sen de gel ana dilime dokunma!
Senin de bahçen var, gülün var, sakın,
Bahçeme ektiğim güle dokunma.*

Azərbaycan'ın düşmanları onun topraklarına, maddi və mənəvi kaynaklarına hər zaman imrenmişlər, onları hər zaman ele keçirməyə və ya yok etməyə çalışmışlardır. Şairin sözləri və atəşi onlardır: Yeter bu kadar kan döktünüz, yeter halka əziyyət etdiniz, yeter bir millətin yarasını yaralı bir yüreklə kanattınız. Şair oradakı vətəndaşlarına şöyle deyir:

Azadlıq günəşindən can gəlsin torpağına,
Təbrizli, savalanlı, ərdebilli qardaşım.
Uzun illər kilidli dilin açıldı artıq,
Doğma anam laylalı, anam dilli qardaşım! (Rüstəm 2005, s. 9)

*Özgürlük günəşindən torpağınız canlansın
Təbrizli, savalanlı, ərdebilli kardeşim.
Yıllardır kilidli olan dilin artıq açıldı.
Annem ninnili, annem dilli kardeşim!*

“Süleyman Rüstəm Güney Azərbaycan'da iken, kahraman və kadim bir halkanın dilinin, edebiyatının, kültürünün inkar edildiğini, zulme uğradığını, haklarının ayaklar altına alındığını, nəfslərinin aşağılandığını, gözüpek insanların boğazına kurşun döküldüğünü gördü. Şair bu korkunç zulmə üzümlə “Vətən yandı!” deyərək haykırdı”. (Modern Azərbaycan edebiyatı 2007, s. 215) Yabancıların halkımızın yüreğinde açdığı yaralar, gerçək vətən sevdalılarının yüreğini hər zaman acıtmışdır və acıtmaya da davam edəcəkdir. Bu yara kapanmaz və S.Rüstəm kimi halk şairləri, tarixən və günümüzde də bu problemləri dilə gətirməkdən çəkinməmişlərdir və bundan sonra da çəkinməyəcəklərdir. Şair şöyle deyirdi:

Əlimdədir bu kainat, bu dünya,
Kilid vurmaq olmaz axar bir çaya.
Ürəyimdə dalğalanan bir dəniz,
Millətimin, vətənimin sözü var. (Rüstəm 2005, s. 58)

Vətənsiz bir şair cansız bədəndir,
Sevdası başımdan getmir, nədəndir,
İlhamım, qüdrətim, eldir, vətəndir,
Canımdan əzizdir bu adlar mənə. (Rüstəm 2005, s. 61)

*Bu evrən bu dünya benim elimdə
Akan bir nehri engelleyemezsiniz.
Yüregimdə dalğalanan bir dəniz,
Millətimin, vətənimin sözü var.*

*Vatanısız bir şair cansız bir bedendir,
Sevdası aklımdan çıkmaz, nedendir?
İlhamım, kudretim eldir, vatandır
Bu isimler bana candan azizdir.*

YÜREĞİNDE BİN BİR TÜRKÜ TAŞIYAN VATAN EVLADI İSLAM SEFERLİ

Bu dönemde yeni şiir örnekleri yaratarak zamanın ahengine katılan şairlerden biri de **İslam Seferli**'dir. "İslam Seferli, ilk eserlerini savaş yıllarında yazmış olsa da, şair olarak esasen savaş sonrasında yazan ve yaratan yazarlar kuşağına mensuptur. İlk günden itibaren şiirin öncelikli görevinin halka, ülkeye hizmet etmek, insanın mutluluk ve sevinç bahşemek olduğunu gördü. Şair'e göre yaşamak, yalnızca geçmişin tatlı ve kutsal anılarını korumak değil, geleceğe yönelik cesur ve anlamlı anılardan oluşan bir dünya yaratmaktır". (Modern Azerbaycan edebiyatı 2007, s. 359)

Şiirde tatlılık, samimilik, mısraların dilinde yakınlık denilince doğrudan İslam Seferli şiirlerini örnek vere biliriz. Bu şiirlerde vatan sevgisinin yanı sıra, ülkenin farklı çekici yerlerinin tasvirlerine, maddi ve manevi değerlerin tasvirlerine de rastlanmaktadır. Aynı zamanda bu şiirlerde insanın ezeli olan annenin ve bu annenin ninnisi ile yavrusunun ruhuna akıttığı anadiline olan sevgi ve sadakat örnekleri de çoktur.

*De, nə vardır dünyada
Ana südündən təmiz.
Doğulduğun torpaqdan,
Olduğun evdən əziz?! (Seferli 2005, s. 93)*

*Söyle dünyada ne var
Anne sütiünden daha temiz.
Doğduğun topraklardan,
Yaşadığın evden aziz?*

Nağmekar şair, vatanın gücünü Doğu'nun bütünlüğünden ayırmaz, halkımızın Doğu'ya vermiş olduğu değerli yüzlerle gurur duyar. Ona göre Muhammed Fuzûlî bir "gönül şairi"dir, Mirza Alakber Sabir "büyük şair", Samed Vurgun'un kaybı en ağır kayıp, Mikayil Müşfik'in acısı ise en büyük acıdır:

*Dərdini xalqıyla bölən şairin,
İlham zirvəsindən şələlə daşar.
Sözünü deməmiş ölən şairin,
Sözü dildə gəzər, dodaqda yaşar. (Seferli 2005, s. 173)*

*Acısını halkıyla paylaşan şair,
İlham'ın tepesinden bir şelale taşmaktadır.
Tek kelime etmeden ölen şair,
Söz dilde dolaşır, dudaklarda yaşar.*

Bir de küçük Nehrem köyünde doğmuş, büyük bir elin acısını hisseden Mirza Celil var. Vatan, dile getiremediği dertlerini yazsın diye eline kalemi vermiş. Vatana verdiği söze sadık kaldığını, hastaların, tüm milletin sağlığının nöbetçisi olduğunu yazdı.

Mirzə Cəlil, Mirzə Cəlil!
Sadıq qaldın öz əhdinə.
Ürəyinin hər sözünü
Verdin “Molla Nəsrəddin”ə

Lakin o yox, sən diriltidin
Bütün canlı ölüləri.
Qalxdı qəflət yuxusundan
Cəhalətli Şərq elləri... (Seferli 2005, s. 170)

Mirza Celil, Mirza Celil!
Sözünə sadık kaldın.
Yüreğinin her sözünü
Verdin “Molla Nasreddin”e

Ama o değil, sen dirilttin
Tüm canlı ölüleri.
Kalktı kaflet uykusundan
Cahil Doğu ülkeleri...

İslam Seferli Mirza Celil'in millet için yaptığı fedakarlıkları sıralarken, ana diline olan saygısına da değinerek, dilimizin aşırı baskılara maruz kaldığında bile onu en yüksek noktaya çıkardığını söylüyor:

Sadə, şirin ləhcənlə sən,
Dilimizə şöhrət oldun.
Bu hikmətlər ölkəsinə

Ən dərin bir hikmət oldun. (Seferli 2005, s. 170)

Basit, tatlı bir aksanla

Dilimizin şerefi oldun.

Bu bilgelik diyarına

Sen en derin bilge oldun.

Bir Fuzûlî hayranı olan şair “Gönül Şairi” adlı şiirini ona ithaf etmişdir. Fuzûlî'nin narin gazellerindən, Doğu'nun ellerinin onu nasıl kucakladığını anlatır və eski şairi Bağdat'ın kendisine sevinçten çox hüznün verdiyindən yakınır. Ancak bunlara rağmen hâlâ ana dilində yazıb üretməyə davam ediyir və yüzillər sonra bile ölümsüz şiirleriyle ana dilinə sahib çıkmaya davam ediyir:

Keçdin fırtınalı qərinələrdən,

Füzuli, oyatdı xəlqi əfqanın.

Yaşatdın, hifz etdin qüdrətinlə sən,

Öz doğma dilini Azərbaycanın.

Deyirlər, anan da ellər adından

Demiş: o ləhcənə, dilinə qurban!

Dörd yüz il keçsə də, şair, yaxşı bax,

Yenə də dilinin keşiyindəsən. (Seferli 2005, s. 168)

Fırtınalı dövəmlərdən keçtin,

Fuzûlî'nin “əfkani” halkı uyandırdı.

Gücünlə yaşattın və korudun,

Azərbaycan'ın ana dilini.

Derlər ki, annen de her kes adından

Demiş : O lehçene, dilie kurban!

Aradan dört yüz yıl geçmesine rağmen şair, iyi bak,

Yine de dilimi korumaktayım.

Vatanının “yüregində bin bir türkü taşıyan evladı” olan İslam Seferlinin tatlı türküler yazdığı bu dile davranışı deyişmezdir: kim kendi dilini sevmiyir ise o insanı şairin gözü göresi yoktur.

El mənim,

Mən də elin.

Qəlbimdəki hər telin,
Səsi sazımda gülür.
Dilim –
bir dağ çeşməsidir,
ürəyimdən dodağıma süzülür... (Seferli 2005, s. 89)

*El benim,
Ben de elinim.
Kalbimdəki hər telin
Səsi sazımda güler.
Dilim – bir dağ çeşməsidir,
Yüreğimdən dudağıma süzülür.*

Bu çeşmeden akan her damla şair için kıymetlidir. Bir bebeğin “anne” demesi bile şairi ilhamlandırır ve şairin o bebeğe olan sevgisi bire on kat artar.

Ana dilim.
Pərvaz et hər yana, dilim!
Mən qəlbi
qəlbində döyünənləri,
Mənim kimi
öz milliyyətiylə öyünənləri,
Dilini sevənləri sevirəm. (Seferli 2005, s. 90)

*Ana dilim.
Her yere uç, dilim!
Ben kalbi
kalbimde ne atanları,
Benim gibi
Milliyetiyle övünenleri,
Dilini sevenleri severim.*

İnsan dünyaya isimsiz olaraq doğar, kendi diliyle bir isme, bir isme ulaşır, tanınır. Her millet böyledir, her millet kendi diliyle şöhrət kazanır, kendi diliyle şiirini yaratır, bu diller gönül sırrını ifade edebilir. Dilimiz Azerbaycancadır. Bu dil tarihsel olarak harikadır, nergis kadar narin ve narin olmasına rağmen her kar fırtınasında solamaz.

Bu dil –
O vaxt məhv olar ki,
Dünya qopa, Günəş düşə.
Yoxsa heç bir saxta qurur,
qüruruma düşməz yaxın,
Nəğmə deyın axın-axın!...
Bu nəğmələr
ürəklərə axıb dolsun.
Bizim könül nəğməmizsə,
“Azərbaycan himni” olsun!... (Seferli 2005, s. 91)

Bu dil
O zaman yıkılırki,
Dünya yıkılacaq, güneş batacak.
Yoxsa hiç bir sahte gurur,
gururuma yakın duramaz,
Şarkı söyleyin akın-akın !...
Bu şarkılar
kalplere aksın dolsun.
Bizim kalbizin şarkısı ise
“Azerbaycan Marşı” olsun!...

İslam Seferli, hayran olduğu ana dilinde de sayısız tatlı dilli, tatlı vurgulu şiir ve şarkı yazmıştır. “İslam Seferli’nin kaleminde Azərbaycan şiirinin hemen hemen bütün şiirsel imgeleri vardır: beş, yedi, sekiz, on bir heceli şiirler... İslam şiiri, akıcılığı nedeniyle şakacı ve anlamlı halk şiirine aşıktır. Dili sade, zarif ve mecazlı üslubuyla aşık şiirine yakındır”. (Modern Azərbaycan edebiyatı 2007, s. 360)

AZƏRBAYCANIN DEĞERLİ ŞAİRİ MEMMED RAHİM

Azərbaycan’ın birçok değerli şairi ve yazarı gibi Memmed Rahim de anadiline, söze saygıda yabancı değildi. O da söz ve sözün hikmeti ile ilgili dizeler yazmıştır.

Söz - nərəsi aləmi titrədən şiri-nərdir,
Mayası qəhrəmanlıq, cövhərisə hünərdir. (Seyidov 1981, s. 84)

Söz narası aləmi titreden aslandır,

Özü kahramanlık, cevheri ise maharettir.

“Memmed Rahim: “Söz sanatın yolunu izlemeli”, “Anamlı söz gibi mücevher nerede?”, “Taze sözlerine aşığım”, “Gönül açan söz gibisi nerde?” – diye anlamlı bir sözü takdir ediyorsa, uygunsuz, “boğazına kadar gelen”, gerçekte bağdaşmayan, anlamsız ve içerikten yoksun sözlere karşı olumsuz bir tutum ifade eder”. (Seyidov 1981, s . 85)

Şair, anadilinde yazmanın ve yaratmanın onurlu bir görev olduğunu çok iyi biliyor. Aynı zamanda diğer milletlerin edebiyatçılarının da dilimizi sevmesi ve saygı duyması onu mutlu ediyor. Ünlü Rus şairi Lermontov’a övgüde bulunarak, “benim sade elime saygı gösterdi, Ana dilime çok değer verdi” dedi. (Seyidov 1981, s . 88)

Gerçek bir yurttaş şairi olarak Memmed Rahim elbette Azərbaycan halkının milli edebiyatına, onun şanlı tarihine ve geçmişine sadıktı. Nizami Gencevini, Muhammed Fuzûlî ve Molla Panah Vagif’i defalarca öven şair, bu şahsiyetlerin bıraktığı mirasın ne kadar değerli ve yeri doldurulamaz olduğunu dile getirmiştir. Mecliste içilen şerbetin çok eski çağlardan beri bir gelenek olduğunu söyleyen Memmed Rahim, bu şerbetin tadını Nizami’nin sanatından aldığını kanıtlamaya çalışıyor.

Ona ətrindən verən dağlarının gülüdür,

Füzulinin, Vaqifin şirin, şəkər dilidir.

Yaranmışdır bu şərbət azər məhəbbətindən,

Bizim böyük Üzeyirin yurdunun nemətindən. (Rahim 2006, s. 171)

Ona kokusundan veren dağlarının çiçeyidir,

Fuzûlî’nin, Vagif’in tatlı, şeker dilidir,

Bu şerbet “azer” sevgisinden yaranmıştır,

Bizim büyük Üzeyir’in yurdunun nimetinden.

“Memmed Rahim’e göre “Sanatçı, kendi yurdunun söz mimarıdır”. (Seyidov 1981, s. 90) Ülkemizin söz mimarları Nizami Gencevi, İmadeddin Nesimi, Muhammed Fuzûlî, Molla Panah Vagif, Kasım bey Zakir, Aşık Alasker ve diğerleridir ki, onların her sözü bizim söz kalemizin yükseklere kalkmasına sebep olmuşlardır. Şair, M.Fuzûlî’ye ithaf ettiği, sözün kıymetini vurguladığı şiirinde şöyle der:

Füzuli! Həyatın qürbətdə keçdi,

Ömrüm məşəqqətdə, möhnətdə keçdi.

Yaşamış olsan da ərəb elində,

İncilər yaratdın azər dilində.

Qədrini bilmədi sultanlar sənin,

Əsdi üzərindən tufanlar sənin. (Rahim 2006, s. 147)

*Fuzûlî! Hayatın gurbette geçti,
Ömriün zorluklarda geçti.
Arap toprağında yaşasan da
Azeri dilinde inciler yaratdın,
Sultanlar senin değerini bilmedi,
Üzerinden tufanlar geçti senin.*

Diğer bir şiirinde Karabağ'ın en güzel çeşmelerinden olan İsa Çeşmesi'ni överken yine Vagifi, Aşık Alasker'i hatırlıyor, Hurşidbanu Natavan'ın zamanında bu yerlerde nasıl güzel sanat meclisleri düzenlediğini anlatıyor:

*Ellər gələr hər tərəfdən
Bizim İsa bulağına.
Qarmon susar, ney dil açar
Gözüm İsa bulağına.
Gəldim şair Vaqif kimi
Özüm İsa bulağına.
Qoy şeirimi inci kimi
Düzüm İsa bulağına... (Rahim 2006, s. 23)*

*Her kes gelir her taraftan
Bizim İsa çeşmesi 'ne
Garmon susar ney dil açar
Gözüm İsa çeşmesi 'nde
Geldim şair Vagif gibi
Kendim İsa çeşmesi 'ne.
Bırak şiirimi inci gibi
Dizeyim İsa çeşmesi 'ne.*

Memmed Rahim, Hurşidbanu Natava'nın Arapça ve Farsça unsurlardan arınmış, ana dilinde gazel yaratmasını takdir ediyor ve şiirlerinin sadeliğini övüyor. "Bu sadelik o dönem için gerçekten ilericiydi, çünkü Natavan'ın etrafında toplanan şairler bile çoğu zaman onun ilkelerini takip etmiyorlardı. Şiirin dilini arındırmak yerine Farslaştırdılar... Natavan temiz, akıcı bir Azerbaycan dili için mücadele ediyordu". (Seyidov 1981, s. 92)

M.Rahim edebiyat tarihimizin farklı evrelerinde yaşamış, daha sonraki dönemlerde Fuzûlî, Vagif, Natavan, Sabir, Abbas Sahhat, Hüseyin Cavid, Seyit Hüseyin gibi şairlerin hem

kendileri ile ilgili, hem de çalışmalarında anadili ile ilgili görüşlerini yüksek değerlendirmiştir.

Ayrıca onun çağdaşları hakkında söylediği sözler de çok önemlidir. M.Rahim Samet Vurgun hakkında şunları söylüyordu: “Azerbaycan edebiyatında şiir dilinin saflığını esas olarak bu şair sağlamıştır”. (Seyidov 1981, s. 97) Osman Sarıvelli hakkında ise şunları “Saf bir dille köyün çobanlarının, yaşlıların, saz çalıp söz söyleyen aşıklarının hayatını yazıyor” – diyordu. (Seyidov 1981, s. 97)

GERÇEK VATAN SEVDALISI HÜSEYİN ARİF

Edebiyatımıza değer katan şairlerin eserleri arasında dolaşırken, kendi ana dilimizde yapılmış, halkın ruhuyla yoğrulmuş sayısız örneğe rastlıyoruz. Bazen şairlerimizin ana dilimize yaptığı paha biçilmez hizmetlerin, dilin yüceltilmesine adanan şiirleri kadar değerli olduğu sanılır. Adı geçen şairlerimizden biri de halk şairi **Hüseyn Arif** tir.

“Hüseyn Arif söze duyarlıdır, sözü yerinde kullanabilen, halkın diliyle konuşabilen, en karmaşık felsefi düşünceyi öyle akıcı, sade bir dille ve okuyucunun anlayacağı aforizmalarla ifade eder. Şairin amacını ve eylemini hemen anlar,zihninde çözülemeyen, gizemli tek bir nokta yoktur”. (Hüseyn Arif 2004, s. 6)

Şairin öncelikle övdüğü Azerbaycan’ın tamamıdır. Vatan, birkaç karlı kışı geride bırakan bir ilk bahardır. Halkı insan ırkına karşı sadık, düşünceli ve naziktir. Bu toprakların kendisi bir şiiirdir, bir şarkıdır:

Bir nəğmədi, bir şeirdi,
Dinəndə Vurğun deyirdi,
Füzulidi, Üzeyirdi
Şəhriyardı Azərbaycan. (Arif 2004, s. 9)

*Bir şarkıdır, bir şiiirdir.
Vurgun konuşurken şunları söylərdi:
Fuzûlî'di, Üzeyir'di
Şehriyar'dır Azərbaycan.*

Bu toprakların evlatları sabahlara bayatılarla, ninnilerle açıyor gözlerini. İnsanları gibi doğası da büyülmüş bir masal gibidir, çiçekleri şifalıdır, toprağı bereketlidir, ustaları maharetlidir, maneviyatı derindir.

Füzuli həsrəti tutdu aləmi,
Yaşadı Vaqifin sevinci, qəmi.
Könülsüz könüllər fəth edərdimi
Qəzəli, qoşması Azərbaycanın? (Arif 2004, s. 12)

Fuzûlî hasreti əlemi sardı,

*Vaqif'in sevinci, üzüntüsü yaşadı.
İsteksiz kalpleri fethedebilir miydi?
Gazali, koşması Azərbaycan'ın?*

Hüseyn Arif, memleketiyle ilgili toplantılarını bir senfoni olarak adlandırır, şiirlerinden biri de “Azərbaycan Senfonisi”dir. Şair, Odlar yurdu olan anavatnını dolaşp havasını soluyarak tüm insanları kucaklamayı hayal eder. Tarihe bakıyor, Azərbaycan'ın acı ama bir o kadar da onurlu yaşam yoluna ışık tutuyor, şairinin yüreği vatanının ölümsüz nimetlerinin varlığından gurur duyuyor:

Unutmadıq olanları
biz yenidən
keçmişləri soraqladıq
Nizamini, Nəsimini,
Füzulini varaqladıq.
Cəsurları saldıq yada.
Alimləri
şairləri unutmadıq.
Şirin dilli Vaqifləri,
Vulkan güclü
Sabirləri unutmadıq. (Arif 2004, s. 18)

*Unutamadık olanları
Biz yeniden geçmişi sorguladık
Nizami'ni, Nesimi'ni,
Fuzûlî'inin sayfalarını aradık.
Cesurları hatırladık.
Alimleri, şairleri unutmadık.
Tatlı dilli Vaqifleri,
Volkan güçlü
Sabirleri unutmadık.*

“Şiir değil mi?” başlıklı şiiri, H.Arif'in kaleminin ana noktalarını içeren, adını anmadan geçilmeyecek bir örnektir. Şair, kendisinden yeni şiir yazmasını isteyenlere şiirin sadece sayfada olmadığını söylüyor. Yazın gelişi, bülbülün güzel şarkısı, annelerin tatlı ninnisi hepsi şiirdir. Dolayısıyla şiiri dar meydanlarda değil, doğada, hayatın kendisinde aramak, canlı bir şekilde yaşamak gerekiyor.

Seyr elə hüsnünü göydə dumanın,
Qayada kəkliyin, göldə sonanın.
Aynabənd otaqda gəlin ananın
Şirin layla səsi şeir deyilmi? (Arif 2004, s. 109)

*Seyr eyle yüzünü gökte dumanın,
Kayada kekliyi, gölde sonanı.
Pencereli odada gelin annenin
Tatlı ninni sesi şeir değıl mi?*

Son olarak yarattığınız şiir kalbe dokunmalı, öyle bir şekilde kalpte yatmalı ki gerçek bir şiir olsun. Anlamıyla gönüllerde dolaşmayacak, elden ele, dilden dile geçmeyecek şiir, o şiir yok edilse daha iyi olur.

Yaysın dağ ətrini, dəniz ətrini,
Qızılgül, göy sünbül, nərgiz ətrini.
Yaşarmı torpağın təmiz ətrini
Göylərin ətrinə qatmayan şeir. (Arif 2004, s. 113)

*Yaysın dağ kokusunu, denizin kokusunu,
Kızılgül, mavi başak, nergis kokusunu.
Yaşar mı toprağın təmiz kokusunu
Gökyüzünün kokusuna katmayan şiir.*

SONUÇ

Düşüncelerimizi değerli şairimiz Bahtiyar Vahabzade'nin şair hakkındaki sözleriyle özetlemek daha doğru olur: "Hüseyn Arif'in şiirleri canlıdır, diridir, okuyucuyla birlikte nefes alır. Bu şiirler Dede Korkut müziğinden doğmuştur. Bu yüzden dağ suyu kadar berrak ve bir şarkı gibi çınlıyor. Hüseyin gördüğü kişileri, onların duygu ve düşüncelerini özetleyerek sanatın şakrak diline dönüştürüyor". (Arif 2004, s. 12.)

"Dönemin şiirsel gelişim yolunda, 40'lı ve 50'li yıllarda edebiyat faaliyetine başlayan gençlerin yaratıcılıkları dikkat çekiyor; doğrudur, bu kuşaklar arasındaki düşünce farklılığından çok şiirsel yakınlıktan bahsetmek mümkün. Aradaki fark, zaman geçtikçe edebiyatın ve şiirin olanaklarını ve sınırlarını genişletecek koşulların yaratılmasıdır. Halklar arasındaki ilişkilerin artması ve diğer dillerden yapılan çevirilerin yoğun olması da önemli rol oynamıştır". (Ahmedov 2010, s. 220)

KAYNAKÇA

- Ahmedov B. *Azerbaycan edebiyatının tarihi*. Kitap II, Bakü, 2010, 436 s.
- Arif H. *Seçilmiş eserler*. Bakü, "Doğu-Batı", 2004, 224 s.
- Hüseyn Arif – 80./ed. Doktora referatı, prof. R. Huseynov/ Bakü, 2004, 66 s.
- Modern Azerbaycan edebiyatı*. Bakü, Bakü Üniversitesi Yay., 2007, 504 s.
- Modern Azerbaycan edebiyatı*. Bakü, Bakü Üniversitesi Yay., 2007, 564 s.
- Rüstem S. *Seçilmiş eserler*. Üç cilt halinde. I c., Bakü, "Doğu-Batı", 2005, 256 s.
- Rüstem S. *Seçilmiş eserler*. Üç cilt halinde. II c., Bakü, "Doğu-Batı", 2005, 328 s.
- Rüstem S. *Seçilmiş eserler*. Üç cilt halinde. III c., Bakü, "Doğu-Batı", 2005, 280 s.
- Rahim M. *Seçilmiş eserler*. İki cilt halinde. I c., Bakü, "Avrasya", 2006, 272 s.
- Rahim M. *Seçilmiş eserler*. İki cilt halinde. II c., Bakü, "Avrasya", 2006, 368 s.
- Seferli İ. *Seçilmiş eserler*. Bakü, "Lider", 2005, 224 s.
- Seyidov Y. *Sözün yüceliği*. Bakü, "Yazıcı", 1981, 268 s.
- Vurgun S. *Seçilmiş eserler*. Beş cilt halinde. IIc. Bakü, "Doğu-Batı", 2005, 248 s.
- Vurgun S. *Seçilmiş eserler*. Beş cilt halinde. IIIc. Bakü, "Doğu-Batı", 2005, 424 s.